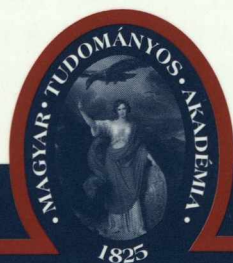

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

**POLITIKAI
TUDOMÁNYOK
INTÉZETE**

MTA POLITIKAI TUDOMÁNYOK INTÉZETE

Igazgató: Bayer József
1014 Budapest Országház u. 30.
Telefon: 224-6724
Fax: 224-6727
Postai cím: 1399 Budapest Pf. 694/115.
E-mail: ipshas@mtapti.hu
Honlap: <http://www.mtapti.hu>

Intézeti Tanács. Elnöke: Bayer József
Kutatók száma: 37
az akadémikusok száma: 1
a tudomány doktorainak és az MTA doktorainak száma: 4
a kandidátusok száma: 13
a PhD-fokozattal rendelkezők száma: 2
a 35 év alatti kutatók száma: 12

PERIODIKÁK:

Politikatudományi Szemle (negyedévente)
Integrációs Tanulmányok (évente)
Scientia Humana – Politológia (évente)
Etnoregionális Munkafüzetek (havonta)
Politikatudományi Műhelytanulmányok (havonta)

TUDOMÁNYOS RÉSZLEGEK:

Politikai rendszer csoport, Politikai elméletek csoport,
Nemzetközi kapcsolatok – Integráció csoport, Társadalmi átalakulás –
az EU-integráció politikai gazdaságtana csoport, Önkormányzat – helyi
társadalom csoport, Politikai kultúra – választások – pártrendszer csoport,
Politikai tagoltság – politikai szocializáció csoport
Kutatóközpontok:
Biztonságpolitikai és Védelmi Kutatások Központja,
Etnoregionális Kutatások Központja,
Nemzetközi Migráció Kutatások Központja

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Politikai Tudományok Intézete

Írta

Balogh István

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST • 2000

Szerkesztőbizottság

Beck Mihály, Bodnár György, Glatz Ferenc (elnök), Kónya Sándor (lektor),
Láng István, Pritz Pál, Szász Zoltán, Teplán István, Tolnai Márton,
Burucs Kornélia (titkár)

Szerkesztő

GLATZ FERENC

A szerkesztő munkatársa

Pritz Pál

Olvasószerkesztő

Pótó János

ISBN 963 508 235 5 ö

ISBN 963 508 237 1

Kiadja

a Magyar Tudományos Akadémia

Felelős kiadó: Burucs Kornélia

Kiadói szerkesztő: Kovács Éva

Nyomdai munkálatok: Akaprint Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Freier László

Készült 1,41 (A/5) ív terjedelemben, 1500 példányban

Előzmények és az intézet alapítása

A politikatudomány kezdetei hazánkban a 19. század közepéig vezethetők vissza és a diszciplína művelői között olyan jeles tudósokat, elméletalkotókat találunk, mint például Eötvös József, Kautz Gyula, Concha Győző, Hajnal István, Jászi Oszkár, Szabó Ervin, Mannheim Károly és Bibó István. Az 1940-es években azonban megszakadt az általuk teremtett tradíció folyamatossága. Csaknem három évtizeddel a politikatudomány erőszakos megszüntetése után az újrakezdés első eredményei az 1970-es évektől követhetők nyomon. Ekkor jelentek meg újra politikatörténeti és politikaelméleti publikációk a politikatudomány lehetőségéről, alapfogalmairól és empirikus vizsgálatok a közvélemény alakulásáról, illetve a hazai elméleti tradíció történetéről szóló írások. A politikatudomány ekkori kezdeményezői különböző tudományterületek felől érkeztek, így – többek között – a történettudomány, a filozófia, a szociológia, az állam- és a jogtudomány területéről. A politikatudomány önállósulásának új lendületet adott, hogy a Nemzetközi Politikatudományi Társaság (IPSA) 1979-ben Moszkvában megrendezett világtalálkozóján mintegy ötven magyar kutató vehetett részt, s 1982-ben megalakult a Magyar Politikatudományi Társaság. A tudományág intézményesülésének újabb szakaszát jelentette, hogy – a politikatudomány önálló, akadémiai diszciplínakénti elismeréseként – megalakult az MTA Politikatudományi Bizottsága (elnökei: Ágh Attila, majd Balogh István), s ezzel, a politikatudomány területén is megnyílt a kandidátusi, illetve a doktori fokozatok megszerzésének lehetősége.

A rendszerváltozást közvetlenül megelőző időszakban az újra színre lépő politikatudományi gondolkodásnak és aktivitásnak főként a kritikai funkciója érvényesült, s ezzel a szociológia és a reform-közgazdaságtani irodalommal együtt szellemi előkészítőjévé lett a változásoknak. Jóllehet az 1980-as évek végén a politikatudomány létjogosultsága már nem volt megkérdőjelezhető, összességében mégis elmondható, hogy a politikatudomány önálló diszciplínaként Magyarországon az 1990-es években bekövetkezett fejlődés eredményeként jött létre. A rendszerváltozással egy időben tehát a politikatudomány

bizonyos előzményekre ugyan már támaszkodhatott, kibontakozása mégis három egymáshoz szorosan kapcsolódó – részben megalapozó jellegű – feladat teljesítésétől függött. Először: ki kellett alakítani és meg kellett erősíteni a tudományág művelését folyamatosan biztosító intézményes kereteket. Másodszor: fel kellett számolni a politikatudomány magyarországi művelésében bekövetkezett törés következményeit. Harmadszor: hozzá kellett látni a rendszerváltozás folyamatának, a jogállam, a modern piacgazdaság kialakulásának politikatudományi elemzéséhez.

Az MTA felismerte, hogy a rendszerváltás kezdetével ugrásszerűen megnőtt a politikatudományi elemzések iránti tudományos és gyakorlati igény, ezért 1991 január elején a Társadalomtudományi Intézet bázisán megalapította az MTA Politikai Tudományok Intézetét (PTI).¹ Az igazgatói feladatok ellátására Balogh István kapott megbízatást (1991–94). Az alapító okiratban foglaltak szerint a kutatók létszámát és tudományos programját tekintve már jelentősen megváltozott intézet feladata, hogy „politikatudományi bázisintézményként” politikaelméleti és empirikus kutatásokat folytasson. Ezen belül feladata a politikai rendszer fejlődésének, az azzal összefüggő pártszociológiai és társadalompolitikai, valamint rétegződési tendenciáknak, a polgárosodás és a civil társadalom, valamint a politikai szocializáció jelenkori folyamatainak, a politikai kultúra átalakulásának vizsgálata, s mindezzel összefüggésben a hazai folyamatok nemzetközi összehasonlítása. Feladata elméleti és módszertani alapkutatások végzése, szoros együttműködésben – többek között – a történettudomány, a jogtudomány és a szociológia hazai és külföldi műhelyeivel.

Az első évek

A kutatás alapegységeit a megalakulástól kezdve a viszonylag állandó kutatócsoportok jelentették, melyek mellett megtalálhatók a több alapegység néhány kutatójából, valamint a külső tudományos műhelyek munkatársaiból álló *kutatóközpontok* csakúgy, mint a különböző, hosszabb-rövidebb időintervallumra kiterjedő, rendszerint valamely pályázati célkitűzés megvalósítására alakult teamek, illetve ad hoc csoportok, továbbá az egyidejűleg több témacsoportban is dolgozó – esetenként csoportokhoz nem besorolt – egyéni kutatók.

---

¹ 1/1991. sz. elnöki és főtítkári együttes utasítás (*Akadémiai Értesítő*, 1991, 2. sz.). Az intézetben a korábbi kutatói létszám a felére csökkent. (1990-ben 19 teljes állású és 9 szerződéssel alkalmazott kutató dolgozott az intézetben.)

A szakma viszonylag szűk kapacitása és feladatai közötti távolság² áthidalására az intézet vezetése ambiciózus programot alakított ki. Az elképzelések lényege az volt, hogy a kutatást, az oktatást, a tudományos közéleti aktivitást, a könyvtári és információszoftárt és dokumentációgyűjtést, a tudományág folyóiratának megszervezését, valamint a kiadói tevékenységet összekapcsolják, és ennek megfelelő infrastruktúrát építsenek ki.³ Első lépéseként 1991-ben megalakult a *Politikatudományi Szemle*, a Magyar Politikatudományi Társasággal együttműködésben pedig létrejött a Bibó István Demokrácia Alapítvány. Az MTA Politikai Tudományok Intézete az ELTE Állam- és Jogtudományi Karával, valamint a BKE Politikatudományi Tanszékével megállapodást kötött a posztgraduális politológiai képzés megszervezésére. Ugyancsak 1991-ben Udo Bermbach, Cseh-Szombathy László, Kende Péter, Bill Lomax, Christine Mänicke-Gyöngyösi, Pataki Ferenc, Schmidt Péter, David Symes és Szelényi Iván részvételével megalakult az intézet Nemzetközi Tudományos Tanácsa. A tanács nem csupán az intézeti tudományos program kidolgozásához nyújtott segítséget, hanem hozzájárult az intézetben folyó kutatásoknak, valamint az egyes kutatók bekapcsolásához a hazai és a nemzetközi tudományos műhelyek, a politikatudomány nemzetközi szervezetei munkájába. Megkezdődött az intézeti könyvtár, valamint az informatikai hálózat kibővítése, felújítása, illetve átalakítása.

A kutatási feltételek romlása, illetve a politikatudomány oktatásának és művelésének bővülése az évtized közepére új stratégia kidolgozását tette szükségessé: mindinkább a demokratikus politikai rendszer kiépülésének folyamata és működésének jellegzetességei kerültek a vizsgálódások előterébe.⁴

Az intézet fokozatosan integrálódott az akadémiai intézethálózatba, bizonyítva, hogy a politikatudománynak nem csupán helye van a hagyományos akadémiai társadalomtudományi diszciplínák között, hanem ezen túl még ösztönzően is hat mind az empirikus kutatások, mind pedig az elméleti vizsgálódások területén az interdiszciplináris megközelítés új témáinak és módszereinek meghonosodására. Egyúttal hozzájárult ahhoz, hogy az akadémiai kutatói érdeklődés még határozottabban forduljon a hosszú távú és meghatározó jelentőségű társadalmi folyamatok irányába, és képessé váljék arra, hogy ezt az érdeklődést tu-

2 Vö.: Politikatudomány Magyarországon a 90-es években (Az MTA Politikatudományi Bizottságának jelentése a tudományág helyzetéről). *Politikatudományi Szemle*, 1999, 2. sz.

3 Balogh István pályázata az MTA Politikai Tudományok Intézete igazgatói munkakörének betöltésére. (PTI Irattára. Dok. sz.: PTI/38/91).

4 Vö.: Jelentés az MTA Politikai Tudományok Intézetének 1991–94 közötti időszakban végzett tevékenységéről. (PTI Irattára. Dok. sz. PTI/62/94.) Továbbá: Kulcsár Kálmán pályázata az MTA Politikai Tudományok Intézete igazgatói munkakörének betöltésére. (Dok. sz. PTI/18/94.)

dományos koncepciókban, programokban fogalmazza meg. Ugyanakkor viszont – különösen az 1990-es évek közepétől, a kutatási források beszűkülésének, illetve átalakulásának következményeként – mind érzékelhetőbbé váltak a módszertani és elméleti kutatások viszonylagos háttérbe szorulásának jelei és következményei.

A kutatások fő irányai

A rendszerváltozás folyamán a demokratikus politikai intézményrendszer kiépülésével összefüggően kiemelt kutatási program keretében folytak vizsgálódások a *politikai struktúra, az alkotmányos szerkezet* tanulmányozása (beleértve az új alkotmány megalkotásával összefüggő elméleti és politikai vitákat, valamint az alkotmánybíróság működésének tapasztalatainak feldolgozását), továbbá a *törvényalkotás* politológiai szempontú elemzése terén. A kutatási program megalapozói és megvalósítói nagyobb részét már tapasztalt intézeti kutatók voltak. A program eredményeként jelentek meg – hazai és nemzetközi együttműködés keretében végzett összehasonlító, továbbá elméleti és empirikus kutatások alapján – összefoglaló tanulmánykötetek, így Simon János: *Demokratikus átmenet Spanyolországban* (1996), Szigeti Péter–Takács Péter: *A jogállamiság jogértelmezése* (1998), Szoboszlai György (szerk): *The Flying Blind* (1992). A többpártrendszer hazai kibontakozásának, alakulásának és megszilárdulásának elemzésére irányuló kutatások eddigi eredményeit 1995-ben összefoglaló kötet adta közre (Fricz Tamás: *A magyar pártrendszer 1987–1995* [1996]), s külön alprogram keretében folytak a témakör nemzetközi összehasonlító vizsgálatai (Johancsik János [szerk]: *Versenyenben a voksokért* [1998], Hülvely István: *Az európai pártok fejlődésének története* [1997]). A demokratikus átmenetről nyújt összefoglaló képet Kulcsár Kálmán: *Systemwechsel in Ungarn* (1997), továbbá Kéri László–Petschnig Mária Zita: *Huszonnégy évszak* (1998) című munkája.

A *társadalmi struktúra kutatásának* a politikai átalakulás szempontjából alapvető témáit a polgárosodás, a gazdasági és politikai elit alakulásának és összetételének változásai, a család és az ifjúság helyzetének alakulása alkotta. Az évtized második felétől e témák feldolgozására irányuló programok főképpen a hazai folyamatok nemzetközi összehasonlító elemzésére, továbbá az elit csoportok, a középosztály és a leszakadó rétegek tanulmányozására, egymáshoz fűződő kapcsolataik változásának, valamint a társadalmi „kettészakadás” következményeinek empirikus, összehasonlító és elméleti vizsgálatára – ezen belül különös tekintettel az iskoláztatás és az esélyegyenlőség kapcsolatának elemzésére irányultak. A vizsgálatokban részt vevő már ismert kutatók mellett

– Kovách Imre, Laki László, Róbert Péter, Szalai Erzsébet, Szelényi Iván, Utasi Ágnes – a fiatal kutatók (Tóth András az érdekképviselet tanulmányozásában, Csíste András a gazdasági elit változásának témakörében) is figyelemre méltó munkákkal jelentkeztek. E kutatási program keretében jelent meg Szalai Erzsébet: *Az elitek átváltozása* (1996), Kovách Imre–Leo Granberg: *Actors on Changing European Countryside* (1998) és Becskeházi Attila–Utasi Ágnes: *Kisvárosi elit* (1992) kötete.

A *politikai kultúra* alakulásának hazai és nemzetközi összehasonlító vizsgálata kiterjed a demokratikus ellenzék, a rendszerváltás kezdeti időszaka, majd az évtized második fele politikai értékrendszerének, orientációinak empirikus és történeti elemzésére. E program keretében jelent meg Csizmadia Ervin háromkötetes összefoglaló munkája (*A magyar demokratikus ellenzék* [1995]). Tizenkét posztoszocialista és demokratikus országra kiterjedő összehasonlító empirikus vizsgálat eredményeit összegezte Simon János és Samuel Barnes kötete (*Postcommunist Citizen* [1998]). A politikai szocializáció, az értékorientációk és mintakövetés alakulását elemző munka eredményeiről számolt be az *Állam és polgár* (1992) című kötet (szerk: Csepeli György, Kéri László, Stumpf István), továbbá Gázsó Ferenc–Laki László *Esélyek és orientációk* című munkája (1999).

A *civil társadalom és az önkormányzatok* kérdéskörében folytatott elemzések egyrészt az öntevékeny és az érdekérvényesítés feltételeit vizsgálták, és e feltételek alakulását követték nyomon, másrészt empirikus kutatások alapján, huzsonhat országra kiterjedő nemzetközi összehasonlítás keretében mérték fel a civil szerveződések és a helyi társadalom aktivitását. E kutatásokat foglalja össze a *Democracy and Local Governance. Ten Empirical Studies* című tanulmánykötet (1993), továbbá a Táll Éva által szerkesztett tanulmánykötetek (*Polgármesterek túl az eufórián* [1994], *Változások és átváltozások a helyi hatalom csúcsán* [1997]). Az 1990-es évek második felében az összehasonlító vizsgálatok (Bódi Ferenc, Csánády András, Szógyi Lenke) kiterjedtek a hazai helyi vezetők értékrendjének, a közéleti tradíciók fenntartásának és a változásokhoz alkalmazkodásnak a tanulmányozására, továbbá Erdély magyarlakta területeire.

A *politikai szociológiai kutatások* előbb a kialakuló hazai pártok szerveződését elemezték, később a parlamenti és az önkormányzati választási eredmények feldolgozását, elemzését célozták Bóhm Antal és Szoboszlai György vezetésével.⁵ Mindinkább a kutatások előterébe került a választói magatartás, a választó-

5 *Parlamenti választások 1990*. Budapest, 1990. *Önkormányzati választások 1990*. Budapest, 1992.

Parlamenti választások 1994. Budapest, 1995. *Önkormányzati választások 1994*. Budapest, 1996.

Parlamenti választások 1998. Budapest, 1999. Szerk: Bóhm Antal és Szoboszlai György.

polgárok pártpreferenciáinak, illetve a választói aktivitás alakulásának mérése és nyomon követése (pl. Enyedi Zsolt: *Hungarian Case Studies* [1996]). Az intézet az évtized kezdetétől évenként megjelenő kiadványsorozatban jelenteti meg a migrációval kapcsolatos kutatások eredményeit.⁶

A politikaelméleti vizsgálódások a politikai ideológia jellegének és változásának elemzésén (*Tükör által homályosan*. Szerk.: Bayer József. Budapest, 1990; Bayer József: *A politikai legitimitás*. Budapest, 1997) túlmenően az új szemléletmódok, elméleti irányok, így a politikai szemantika, a diszkurzív politika hazai művelését és további kidolgozását célozták (*Szövegválóság*, szerk.: Szabó Márton [1977], Szabó Márton: *Politikai tudásemlelete*. [1998]), továbbá új, interdiszciplináris témakörök körülhatárolására és kidolgozására irányultak (Balogh István: *A modernség új értelmezései* [1996], Kiss Balázs: *A labirintus könyvei: Monográfia Michael Foucault-ról*. [2000]). Az évtized végén – összhangban a nemzetközi tendenciákkal – kiszélesedtek a politika, az erkölcs és a jog határproblémáit érintő politikai filozófiai vizsgálódások (Balogh István: *A posztklasszikus modern demokrácia két koncepciója* [1999], Béndek Péter: *A politikai szabadság fogalomtörténete*. [2000]). Az évtized végén lehetővé vált az intézetben folyó tudományos munka elméleti összegezése, melynek eredményeként elkészült a politikatudomány alapvető kérdéseit, fogalmi apparátusának, diszciplináris kapcsolódásainak és határainak összefoglaló áttekintését adó politikatudományi kézikönyv (*A politikatudomány arcai*, szerk.: Kulcsár Kálmán [2000]).

A rendszerváltozás, a demokratikus átmenet, valamint a folyamatosan formálódó gazdasági-politikai intézményrendszer működésének immár egy évtizednyi rendszeres elemzése – az elméleti következtetéseken túlmenően – gyakorlati jelentőségű eredményeket is hozott. A kutatások gyakorlati szempontú összefoglalására nyitott lehetőséget az MTA által szervezett stratégiai kutatási program (*Magyarország az ezredfordulón*), melynek keretében az intézet önálló kutatási programon dolgozott (programvezető: Kulcsár Kálmán). Ez egyrészt a korábbi kutatások összefoglalását, másrészt – főként az európai integráció és a biztonságpolitika irányában – kibővítést foglalta magában.⁷

Az 1990-es évek elejétől az intézet magyar és idegen nyelven jelenteti meg munkatársai *műhelytanulmányainak sorozatát*. Ebben eddig több mint száz füzet

6 Sík Endre–Tóth Judit (szerk.): *Refuges and Migrants: Hungary at a Crossroads*. Budapest, 1995; *From Improvisation toward Awariness? Contemporary Migration Politics in Hungary*. Budapest, 1997; *Migráció és politika*. Budapest, 1997.

7 *A demokrácia intézményrendszere Magyarországon*. Szerk.: Glatz Ferenc. Budapest, 1997; Szalai Erzsébet: *Oroszlánok és globalizáció*. Budapest, 1999; *A NATO és a magyar politika*. Szerk.: Glatz Ferenc. Budapest, 1999, valamint a *Politika és társadalom 1989–1999*. Szerk.: Kulcsár Kálmán. Budapest, 1999.

látott napvilágot, az intézeti kutatások valamennyi területéről. E sorozatban jelentek meg – többek között – az *Integration Studies*, továbbá az Etnoregionális Kutatóközpont dokumentum- és munkafüzetei.

A rendszerváltás átmeneti időszakának lezárulásával, a piacgazdaság, a demokratikus intézményrendszer kiépülésével, stabilizálódásával, valamint ezzel párhuzamosan az Európai Unióhoz kapcsolódásunk kérdéseinek előtérbe kerülésével nem csupán jelentős mértékben átformálódott a kutatások tematikája és az intézeti kutatásszervezet, továbbá módosult a kutatócsoportok programja, hanem új – többségükben fiatal – kutatók léptek be az intézetbe. Az intézetbe újonnan bekerült kutatók többsége olyan, az intézet profilját tágító közösségekben találta meg tudományos munkájának témáját és perspektíváját, mint a Magyarország európai integrációjának kérdéseivel foglalkozó kutatócsoportban, az ugyancsak az európai integráció kérdéseivel foglalkozó Budapest Forumban (vezetője Lévai Imre), illetve az ugyancsak az évtized végén létrehozott Etnoregionális Kutatások Központjában (vezetője: A. Gergely András). Az utóbbi programjában a magyarországi kisebbségek (elsősorban a szlovák, horvát, szerb és cigány kisebbség) helyzetének, problémáinak tanulmányozása szerepel. Ezen túlmenően az évtized végén, más kutatóműhelyekkel együttműködésben az intézetben megkezdődtek a *biztonságpolitikai és védelmi kutatások*. Ezzel a témabővüléssel a nemzetközi politikai kapcsolatok elemzésére irányuló, korábban megalapozott kutatási program (Hülvely István: *Die Auswirkungen der Ost-West-Beziehungen auf die innere Entwicklung in Ost-Europa* [1993], Galló Béla: *A túlélés tudománya* [2000]) kiszélesedett és önálló kutatási szervezetet alakított ki. E kutatási koncepció keretében a hosszú távú politikai folyamatok és a nemzetközi erőviszonyok változásának elemzése kibővült Magyarország és a régió más országai Európai Unióhoz csatlakozásának kérdéseivel, az integráció és a regionalizmus összefüggésének, európai perspektívájának vizsgálatával.⁸

Az intézeti stratégia változásai

1994-ben lejárt Balogh István vezetői megbízatása, és az új igazgató, Kulcsár Kálmán működése idején a program tovább módosult. Ezekben az években az intézet teljes mértékben integrálódott az akadémiai kutatóhálózatba. Ugyanak-

⁸ European Studies: Guba László–G.Márkus György (szerk.): *Integration and Desintegration in Contemporary Europe*. Budapest, 1995; Szabó Máté (szerk.): *The Challenge of Europaisation in the Region: East Central Europe*. Budapest, 1966, illetve az *Európai tanulmányok* sorozat, Galló Béla–Hülvely István (szerk.): *Szuverenitás–nemzetállam–integráció*. Budapest, 1995; Kulcsár Kálmán (szerk.): *Az integráció: történelmi kihívások és válaszkiérletek*. Budapest, 1998.

kor a tudományos munka feltételei mind nehezebbé váltak: akadályok léptek fel a tudományos utánpótlás folyamatosságában, a fiatal kutatók alkalmazásában, néhány ígéretes tudományos pálya ért hirtelen véget pályaelhagyás következtében.⁹ A kutatást és a tudományos munka egészét az évtized közepétől egyre erőteljesebben kedvezőtlenül befolyásoló hazai változások (mindenekelőtt a kutatási források beszűkülése és struktúrájának változásai) elsősorban nem a kutatási tematika alakulásában mutatkoztak meg. A kedvezőtlen jelenségek egyrészt az empirikus vizsgálatok feldolgozásának korlátozott lehetőségeiben, a szisztematikus feldolgozás és a szintetizáló elemzés feltételeinek hiányában, valamint a tudományág metodológiai problémáinak és a megalapozó elméleti munka időleges háttérbe szorulásában jelentkeztek. Ennek következtében lassan szűnik meg az a korábbi, a rendszerváltozás első szakaszában kialakult helyzet, hogy még a hazai kezdeményezésű empirikus kutatások forrásainak előteremtése is csak külföldről lehetséges, és ezek feldolgozása és elemzése többnyire a jobb helyzetben lévő külföldi kutatóműhelyekben történik meg.

A kedvezőtlen feltételek ellenére az intézetben a tudományos kutatás néhány fontos területen követte a politikatudomány meghatározó jelentőségű elméleti és módszertani irányzatait, alkalmazta ezek eredményét, illetve néhány területen be tudott kapcsolódni a politikatudomány elméleti és módszertani kérdéseiről folyó nemzetközi vitákba. Ezt elősegítette, hogy az intézetben a kezdetektől folynak – komparatív módszerek alkalmazásával – nemzetközi összehasonlító vizsgálatok, főként a politikai kultúra, a választói magatartás, az elit témakörében, s azt is, hogy a tudományág legújabb nemzetközi irányzatai jelen vannak a politikaelméleti elemzésekben és az interdiszciplináris vizsgálódásokban.

A kutatási stratégia további alakulását, bővülését jelentette, hogy 1994-ben Kulcsár Kálmán akadémikus igazgatósága alatt – miközben kiszélesedtek az intézet nemzetközi kapcsolatai – az intézet bekapcsolódott az Európai Unióhoz való csatlakozást előkészítő hazai és nemzetközi kutatómunkába. Ezzel párhuzamosan viszont fokozatosan fel kellett adni az eredeti, a politikatudomány hazai, akadémiai centrumának kialakítására vonatkozó elképzeléseket.¹⁰

A kutatók, alkalmazkodva a változó feltételekhez, fokozott aktivitást fejtettek ki a kutatási források – pályázatok, ösztöndíjak, grantek, programalapok – meg-

⁹ L. részletesebben: Politikatudomány Magyarországon a 90-es években. *Magyar Politikatudományi Szemle*, 1999/2. sz.

¹⁰ Az intézeti stratégia módosulása – a politikatudományi centrum tervének elhagyása – olvasható ki 1995-től az évenkénti intézeti beszámolókból, illetve az 1998-as új igazgatói pályázatból is (PTI Irattára. Dok. sz. ÜV-1528/96, ÜV-1082/98, ÜV-1079/99, Bayer József igazgatói pályázata. Dok. sz: 1122/98.)

szerzésében. A korábbi időszakhoz viszonyítva is erőteljesebbé vált az intézeti kutatók bekapcsolódása a főként külföldi partnerek által finanszírozott nemzetközi kutatási programokba. Ennek eredményeként az évtized közepétől nem csupán az adott kutatási programokat finanszírozták teljes egészében ezekből a forrásokból, hanem részben az intézeti infrastruktúra fejlesztését és a könyvtári állomány bővítését is az ily módon bővülő intézeti bevételek tették lehetővé. Folytatódott, illetve időnként fel is gyorsult az intézet számítástechnikai fejlesztése. Ennek eredményeként egyrészt lehetővé vált a könyvtári és a dokumentációs szolgáltatás, valamint az intézeti adminisztráció ésszerűsítése, másrészt megkezdődhetett egy valóban korszerű intézeti hálózat kiépítése – ezen belül az intézeti és az otthoni kutatói munka informatikai összekapcsolása –, továbbá sikerült viszonylag korszerű informatikai és irodai gépparkot kiépíteni. Ugyanakkor az intézet könyvtárának állománya és dokumentációja nem tudott lépést tartani a politikatudomány gyors fejlődésével.

Az 1990-es évek második felében indult akadémiai konszolidációs program megvalósítása s az ezzel összefüggésben formálódó intézeti stratégia eredményeként az ezredfordulót közvetlenül megelőző évben megállt a kutatási feltételek romlása, megtörtént az intézeti informatikai hálózat újabb korszerűsítése. Az intézet új, budavári telephelye – s ezen belül az integrált könyvtár megvalósítása – az eddigieknél jobb feltételeket teremt a más társadalomtudományi intézetekkel való szorosabb együttműködés számára.

A tudományos munka fontosabb eredményei

Az intézet munkájának eredményeként az ezredfordulón mind mélyebb és részletesebb kép tárul elénk a rendszerváltozás – az átmeneti időszak és a parlamentáris demokrácia kiépülésének, működésének – fő tendenciáiról, országhatárokon átívelő folyamatáról, hazai és nagytérségi sajátosságairól. Alapvető ismeretekre tettünk szert az egyes társadalmi csoportoknak a változásokban betöltött szerepéről, az átalakulás nyerteseinek és veszteségeinek helyzetéről és törekvéseiről, a politikai erőviszonyok és tagoltság dinamikájáról, mozdítóerőinek alakulásáról, a politika és a társadalom közötti feszültségek és ellentmondások okairól, mibenlétéről és a modernizáció térségi szerkezetéről. A kutatások rávilágítanak arra, hogy a többpártrendszerű demokratikus politika és a modern gazdaság intézményeinek kiépülése, csakúgy, mint az értékrendszer átalakulása a hazai tradíciók átrendeződésével – újraéledési, hanyatlási és továbbélési tendenciákkal – párhuzamosan, e tendenciákkal összekapcsolódva halad. A kutatások nyomán a jövőnkre is értelmezhető, gyakorlati fontosságú tendenciák vázolha-

tók fel – egyebek mellett például – hazánknak az Európai Unióban majdan megnyíló lehetőségeinkre nézve s ezek kiaknázása érdekében. Tudományos eredményei révén az intézet elismerést vívott ki és tekintélyt szerzett a nemzetközi tudományos életben: az intézet kutatói sok ország kutatóműhelyeivel alakítottak ki kapcsolatot, közös kutatásokat folytattak – egyebek mellett – a politikai kultúra, a helyi társadalom és a polgárosodás témakörében.

Új hagyományt teremtett az 1994-ben először megrendezett többnapos intézeti konferencia, amelyet a kutatóközösség a megelőző években folytatott munka eredményeinek összegezésére és megvitatására szentelt. Az öt témacsoportba (1. Politikai tagoltság, politikai preferenciák, pártrendszerek; 2. Politikai kultúra; 3. Tagoltság a munkaviszonyok és a képzés mentén; 4. Nemzet, társadalom, legitimitás; 5. A magyar politikatudomány helyzetéről) rendezett kutatási beszámoló, összefoglaló lehetőséget adtak az intézeti munka teljességének felmérésére, értékelésre. A kutatói közösség önfelmérő, a nagyobb kutatási időszakot átfogóan áttekintő intézeti eszmecsere inspiráló hatása és szemléletalkító eredményei miatt, egy újabb ötéves ciklust követően 1999-ben – az elsőhöz hasonló eredménnyel – ismét megrendezésre került a számvető konferencia.¹¹

Hazai és nemzetközi tudományos teljesítményének elismeréseként a PTI az évtized végére a politikatudomány konferencia-központjának és – évenként hathét vendégkutató munkahelyeként – a külföldi kutatók fogadó intézetének rangjára emelkedett. Átlagosan havonta, majd ennél is gyakrabban, szerveztek az intézeti kutatási témákhoz kapcsolódó hazai és nemzetközi tudományos rendezvényeket. A társszervekkel közösen tudományos tanácskozást tartottak Kulcsár Kálmán 70. születésnapja tiszteletére. A konferenciasorozat kiemelkedő eseménye volt továbbá a Budapest Forum Egyesülettel, valamint az Etnoregionális Kutatások Központjával közösen rendezett konferencia (*Régiók Európája: együttműködési hálózatok*), amelyre Európa számos országából érkeztek résztvevők Európa jövőjének megvitatására. Az intézeti munka színvonalát is jegyzi több munkatársának magas elismerése: Kulcsár Kálmán, az intézet búcsúzó igazgatója 1998-ban Széchenyi-díjban, Szalai Erzsébet Akadémiai Díjban, Bayer József, az intézet 1998-tól hivatalba lépett új igazgatója ugyanebben az évben Bibó-díjban részesült.

---

11 Balogh István (szerk.): *Törésvonalak és értékválasztások. Politikatudományi vizsgálódások a mai Magyarországról*. Budapest, 1994.

Oktatás, tudományos közélet, kapcsolatok

Az intézet munkatársainak több mint a fele rendszeresen oktatott egyetemeken és főiskolákon. Aktív részesei voltak a politikatudományi oktatás kiépítésének. Egyetemi politikatudományi szakoktatási programokat dolgoztak ki és vezettek be az intézet közreműködésével, illetve intézeti kutatók irányításával, többek között a Miskolci Egyetemen, a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen, az ELTE-n, a Károli Gáspár Református Egyetemen, a győri Széchenyi István Főiskolán. Ezzel párhuzamosan több, alapozó jellegű tankönyv készült el.¹² Az oktatómunka elismeréseként kilenc munkatárs részesült eddig a Széchenyi professzori ösztöndíjban. Az intézetnek két munkatársa is tagja lett a Magyar Akkreditációs Bizottság Jogi és Politikatudományi Szakbizottságának. Több munkatársuk akadémiai bizottságok elnökeként, illetve tagjaként (politikatudományi bizottság, szakbizottságok, filozófiai szakbizottság) aktívan részt vett akadémiai tudományos minősítési és pályázati eljárásokban, továbbá részt vettek az OTKA-szakbizottságban, a FEFA-bizottságban, a Széchenyi Professzori Ösztöndíj Bírálóbizottságában, Bolyai Ösztöndíj-bizottságban, az Akadémiai Pályázat szakmai bírálóbizottságában. Többen folyamatosan vezető tisztségeket töltenek be tudományos egyesületben, akadémiai és egyetemi szakmai bizottságokban.

Részben a kutatóintézeti jellegből, részben a politikatudomány hazai újszerűségéből fakadóan az intézetben határozott igény érvényesült fiatal kutatók tudományos képzésére és általában is a folyamatos tudományos továbbképzésre. Az intézet munkatársainak több mint 80%-a rendelkezik tudományos minősítéssel. 2000-ben a 37 kutatóból 1 az Akadémia rendes tagja, 4 tudomány doktora dolgozott az intézetben, s többen vettek részt hazai PhD-képzésben. Az intézet együttműködési megállapodást kötött – többek között – a gödöllői Szent István Egyetemmel és az Eötvös Loránd Tudományegyetemmel. A programokra alapozott közös munka kedvező hatását igazolja az intézet kiterjedt publikációs tevékenysége is, mely széles skálát fog át a politikatudomány szempontjából megalapozó monográfiáktól az egyetemi jegyzetekig.¹³

12 Haskó Katalin–Hülvely István: *Bevezetés a politikatudományba*. Budapest, 1996; Bayer József: *A politikai gondolkodás története*. Budapest, 1998; Bayer József: *A politikatudomány alapjai*. Budapest, 1999; Szabó Márton: *Politikai tudáselméletek*. Budapest, 1998; Balogh István–Karácsony András: *Német társadalomelméletek 1950-től napjainkig*. Budapest, 2000.

13 Az intézet munkatársai az utóbbi években éves átlagban tíz – magyar és idegen nyelvű – könyvet, száznál több, hazai vagy külföldi szakmai folyóiratban megjelent tanulmányt tettek közzé, átlagosan évente közel száz hazai és nemzetközi tudományos konferencián tartanak

Az interdiszciplináris megközelítés és a komparatív módszer teremtette meg az intézet nemzetközi együttműködésének alapjait is. Széles körű európai kapcsolatok és együttműködés jött létre európai, elsősorban németországi, angliai, spanyolországi kutatóműhelyekkel, valamint tengerentúli intézményekkel (Egyesült Államok, Kanada, Mexikó). Emellett az intézet külön figyelmet fordított a határon túli magyar kutatókkal folytatott együttműködésre. Főként a kolozsvári, csíkszeredai és temesvári kutatók részvételével folytak migrációs és regionális kutatások, ez utóbbiak esetében különös tekintettel a hátrányos helyzetben lévő régiók tanulmányozására. Az utóbbi években más kontinensek irányában is bővültek a kapcsolatok: tudományos megállapodás jött létre chilei, dél-koreai, izraeli és kolumbiai egyetemekkel, illetve intézetekkel. Mivel az intézet igazgatója az MTA képviselője az Európai Unió tudományos testületében, a European Scientific Foundationben, mely a társadalomtudományi diszciplínák között kiemelt szerepet szán a politikatudományi kutatásoknak, a nemzetközi tudományos kooperáció terén s a közös pályázatok és kutatások megszervezésében az európai együttműködés súlyának további erősödése várható. Ezt támasztja alá az 1998-as igazgatói pályázat egyik fő célkitűzése is. Az intézet munkatársai számos nemzetközi tudományos szervezet tevékenységében vesznek részt, így a European Consortium for Political Research, a Centre for Research in International Migration and Ethnic Relations, valamint a European Society for Rural Studies munkájában.

★

Történetének alig egy évtizede alatt az intézet az akadémiai kutatóhálózat szerves részévé vált. Tudományos teljesítményével elismerést és megbecsülést vívott ki magának a hazai és a nemzetközi tudományos életben. Jelentős mértékben járult hozzá a politikatudomány magyarországi újjászületéséhez, megerősödéséhez és intézményesítéséhez, a rendszerváltás és az új demokrácia viszonyainak, alakulásának és problémáinak tudományos elemzéséhez. Rugalmas kutatási szervezete, kiépült és folyamatosan korszerűsödő kutatási infrastruktúrája, a kutatói közösség és a vezetés alkalmazkodási képessége az új helyzetekhez garanciát nyújt arra, hogy új telephelyén, közelebb kerülve az Akadémia más társadalomtudományi műhelyeihez, az akadémiai konszolidációs program lehetőségeit kiaknázva, tovább építi tudományos kapcsolatait, együttműködését, a közös kutatóprogramok kialakításának és megvalósításának lehetőségeit a más

---

előadást. (Vö.: az 1996-, az 1997-, és az 1998-as intézeti beszámolókat. PTI Irattára. Dok. sz.: ÜV-1528/96; ÜV- 1082/98; ÜV-1079/99.

---

diszciplínákat művelő kutatóműhelyekkel. Ennek révén kedvezőbb lehetőségek nyílnak a politikatudomány szempontjából elsősorú fontosságú interdiszciplináris kutatási programok további művelésére és kiterjesztésére.

A társadalomtudományok mai nemzetközi tendenciái arra mutatnak, hogy az elkövetkező években erősödnek a politikatudományi kutatásokkal szemben támasztott elméleti és gyakorlati igények, s a diszciplína a társadalomtudományi kutatások egyik fontos erjesztőjévé válik. Erre utal a globalizáció kiteljesedése s ezzel együtt spontán folyamatainak intézményes kontroll alá helyezése, a centrumoktól távolabbi térségek modernizációja, a modern parlamentáris demokráciákban jelentkező új típusú konfliktusok kezelése. Emellett a gyakorlati orientációjú politikatudományi kutatás számára megannyi kihívást jelentenek Magyarországnak az Európai Unióhoz történő csatlakozásával, majd az uniós tagsággal összefüggő kérdések. Egyúttal – a gyakorlati kihívásoktól nem függetlenül – erősödik az igény az új jelenségek elméleti értelmezésére, a 21. század hosszú távú tendenciáinak felismerésére, valamint új cselekvési lehetőségek feltárására, a nemzeti és egyéni identitás forrásainak felkutatására.

Közgazdasági Kutatóintézet (Varga László) (Közgazdasági Kutatóintézet)

Januszy-Bonyhai László-Lukács János (Januszy-Bonyhai László-Lukács János)

Könyvtudományi Intézet (Könyvtudományi Intézet)

Mezőgazdasági Kutatóintézet (Varga Ödön)

Művészettudományi Kutatóintézet (Tóth Árpád)

Néprajzi Kutatóintézet (Balogh Mária-Pálfi-Kovács Judit)

Növényvédelem Kutatóintézet (Csergényi Péter)

Tyebtudományi Intézet (Köcskői Zoltán)

Ökológia és Botanika Kutatóintézet (Borhegyi Árpád-Gönczi Mária)

Politikai Tudományok Intézet (Dulák István)

Pszichológiai Kutatóintézet (Hájos János)

Régészeti Intézet (Kövecses László)

Regionális Kutatások Központja (Horváth Gyula)

Rovári Alfred Matematikai Kutatóintézet (Csernák Erőss)

Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet

(Szőke Mária-Jász Arany)

Szerveleti Biológia Kutatóintézet (Csikvári Árpád)

Szociológiai Kutatóintézet (Tóth Mária-Tóth Tamás)

Talaj- és Agrárkémiai Kutatóintézet (Kálmány György-Németh Tamás)

Történettudományi Intézet (Gáspár Ferenc)

Világgazdasági Kutatóintézet (Borhegyi Árpád)

Zene tudományi Intézet (Tallós Tibor)

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

- Atommagkutató Intézet (*Kovách Ádám*)
Állatorvos-tudományi Kutatóintézet (*Mészáros János*)
Balatoni Limnológiai Kutatóintézet (*Heródek Sándor–Elekes Károly*)
Csillagászati Kutatóintézet (*Balázs Lajos*)
Filozófiai Intézet (*Horváth Pál*)
Földtudományi Kutatóközpont (*Marosi Sándor–Póka Teréz–Verő József*)
Irodalomtudományi Intézet (*Bodnár György*)
Jogtudományi Intézet (*Péteri Zoltán*)
Kémiai Kutatóközpont (*Vinkler Péter–Szépvölgyi János–Tétényi Pál*)
Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet (*Szabó Dezső*)
Közgazdaságtudományi Kutatóközpont (*Kovács János Mátyás–Koltay Jenő–
Ványai Judit*)
Központi Fizikai Kutatóintézet (*Bartha László–Gadó János–Gyulai József–
Janszky József–Jéki László–Lukács József–Szabó György–Tompá Kálmán–
Vértesy Gábor*)
Mezőgazdasági Kutatóintézet (*Veisz Ottó*)
Művészettörténeti Kutatóintézet (*Tímár Árpád*)
Néprajzi Kutatóintézet (*Flórián Márta–Paládi-Kovács Attila*)
Növényvédelmi Kutatóintézet (*Gáborjányi Richard*)
Nyelvtudományi Intézet (*Kiss Lajos*)
Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet (*Borhidi Attila–Galántai Miklós*)
Politikai Tudományok Intézete (*Balogh István*)
Pszichológiai Kutatóintézet (*László János*)
Régészeti Intézet (*Török László*)
Regionális Kutatások Központja (*Horváth Gyula*)
Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet (*Csirmaz Erzsébet*)
Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet
(*Strehó Mária–Szász Áron*)
Szegedi Biológiai Központ (*Chikán Ágnes*)
Szociológiai Kutatóintézet (*Tamás Pál–Tibori Tímea*)
Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézet (*Várallyay György–Németh Tamás*)
Történettudományi Intézet (*Glatz Ferenc*)
Világgazdasági Kutatóintézet (*Inotai András*)
Zenetudományi Intézet (*Tallián Tibor*)

A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézet-hálózata félszáz esztendő.

Az egyetemi oktatástól független kutatóintézetek tömeges alapítása a 20. századi tudományfejlődés eredménye. A 20. századé, amikor a kutatás a napi életfeltételeink újratermelésében és javításában – mind a technikai, mind az egészségügyi, mind a kulturális életkörülményeink újratermelésében – nélkülözhetetlenné lett. Nélkülözhetetlen, így kifizetődik a függetlenített főállású kutatók tömeges alkalmazása és adott célokra szerveződött kutatóintézetek létrehozása.

A századelőn mind az Egyesült Államokban, mind Európában kialakulnak a nagy kutatóközpontok. Európában a legismertebbek: a Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft (1911) és a francia CNRS (1939) kutatóhálózata. Magyarországon 1920 után alapítják az első kutatóintézeteket állami erőből, sajátos módon a társadalom-, mindenekelőtt a történettudomány területén. Ezt a természettudományok területén csak gyenge kezdemények követik – elsősorban a magánszférában. Az állami alapítású „tudományos nagyüzem”-et, amely a kor kultuszminiszterének, gróf Klebelsberg Kunónak volt az álma, majd paradox módon a szovjet rendszer valószínűsítette meg 1949 után.

A Szovjetunió a fejlett nyugati társadalmak termelési, katonai előnyét – tanulva a németek példáján – a tudományos kutatás intenzitásának erősítésével kívánta behozni. E célra kiterjedt kutatóintézet-hálózatokat hozott létre. Hasonló megfontolások vezették a szovjet megszállás alá került közép-kelet-európai államok tudománypolitikáját 1949 után. Közöttük a magyar tudománypolitikát is: nagy költségráfördítással, a már meglévő kis műhelyekre, kis kutatói közösségekre alapítva hoznak létre intézeteket. Egy részükben a közvetlen állami-hatósági feladatok teljesítéséhez szükséges alkalmazott kutatásokat folytatnak miniszteriális felügyelet alatt, másik részük alapkutatói célokkal az Akadémia felügyelete alá kerül.

Az akadémiai intézethálózat létrehozásának ideológiai-politikai céljait már elmosta a történelem (1990). A politikai-gazdasági változások, mindenekelőtt a tulajdonviszonyok megváltozása, az állami közalkalmazottakat sújtó társadalmi válság pedig megrázta mind a természet-, mind a társadalomkutató intézeteket. A századelőn már felismert alapelv azonban érvényes maradt a politikai rendszer leváltása után is: az intenzíven működtetett tudományos nagyüzem a közösség termelési és kulturális erőfelfejtésének első számú segítője, modernizációs motorja lehet.

Így gondolkodott az Akadémia vezetése 1990 után, amikor a rendszerváltozás viharaiiban megőrizte kutatóhálózatát. És ez az alapelv vezette az 1997-ben megindított intézetkonszolidációs programot, amelynek célja: az intézethálózatot a nemzetgazdaság, a nemzeti érdekek szolgálatában tartani; a piacgazdaság körülményeihez igazítani; megállítani a szétesést; megállapítani az államilag garantált kutatói létszámot, rendbe hozni az alapellátást, majd rendezni a kutatói béreket, korszerűsíteni a műszerellátottságot. És közben közös erővel korszerűsíteni a tudományos menedzsmentet...

Ennek a folyamatnak egyik része az a törekvésünk, hogy az intézetek készítsék el a maguk „önéletrajzát”. Mutatkozzanak be a kutatói közösségeknek, az oktatói és a termelési szférának. És egyben – mint minden önéletírás közben teszi az ember – vessenek számot a maguk erejével, hiányosságaival, tennivalóival. Hogy magunk határozzuk meg, autonóm módon, korszerűsítéseink útjait, az új célok elérésének legeredményesebb módszereit.